

ETKİN BİR İÇ KONTROL SİSTEMİNİN İŞLETMEDEKİ HİLELERİ ÖNLEMEDEKİ ROLÜ VE PERAKENDE SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA

ROLE OF EFFECTIVE INTERNAL CONTROL SYSTEM ON AVOIDING FRAUD AT ENTERPRISES AND A RESEARCH IN RETAILING SECTOR

Başak Ataman Gökçen¹

Fatih Tahtlı²

Öz

Dünyada, teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve işletme faaliyetlerinin küreselleşmesine bağlı olarak karmaşıklaşmasıyla birlikte iç kontrol sisteminin önemi artmış ve işletmeler için vazgeçilmez bir unsur haline almıştır. İşletme içerisinde kurulacak etkin bir iç kontrol sistemi işletmeye; hedeflerine ulaşmasında, faaliyetlerini etkin ve verimli bir şekilde yürütüp yasa ve mevzuatlara uygunluk sağlamasında yardımcı olacaktır. Bu amaçlar dışında işletmelerin önündeki en büyük tehlikelerden biri olan hile eylemine de set olacaktır. Hile eylemi, dünyada gün geçtikçe artmakta ve yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte önüne geçilemez bir hal almaktadır. Hileler işletmeye maddi olarak zarar verdiği gibi, kurum imajını da zedeleyerek işletmenin sürdürülebilirliğine zarar vermektedir. İşletmeler açısından hilelerin belirlenmesi veya önlenmesi oldukça zor bir süreçtir. Çoėu zaman hilenin belirlenmesi yıllarca sürmekte ve işletme bu dönemde ağır yaralar almaktadır. Bu nedenle hilenin, yaşanmadan önlenmesi tespit edilmesine göre daha akılcı olacaktır. Bu durumda etkin bir iç kontrol sisteminin işletilebilmesi ile mümkündür. Çalışmada; iç kontrol, hile ve etkin bir iç kontrol sisteminin temel ilkeleri açıklanarak Perakende Sektöründe gerçekleştirilen bir anket çalışması ile etkin bir iç kontrol sisteminin işletmelerdeki hileleri önlemedeki rolünün tespiti amaçlanmıştır. Bu temel amacın yanında; iç kontrol ve hilelerin mevcut durumu, bunların işletmenin hukuki yapısı, çalışan ve mağaza sayısı, faaliyet yılı ve işletmede iç denetim biriminin varlığına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği de araştırılmıştır. Araştırma sonucunda iç kontrol ile hilelerin önlenmesi arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İç Kontrol, Hile, Perakende Sektörü.

Jel Kodu: M41, M49, L81

Abstract

The importance of internal control system has risen dramatically and has turned out to be indispensable for companies due to complexified infrastructures of enterprises happening because of innovations on technology. An established, well functioning, internal control system allow enterprises to accomplish its objectives, to proceed with its actions more efficiently and effectively beside compliance to all regulations and legislations. Well functioning internal control system not only provides such possibilities counted on previous sentence but also it can stand as a set against fraud actions which possess serious harm for future of enterprises. Fraud as an action, is day by day increasing and as a result of technological development it has turned out to be irrepressible. Frauds, can damage image of enterprises in terms of sustainability of the company, as much as it injures enterprises financially. It is significantly difficult process from perspective of enterprises to identify and prevent frauds. In general it is needed to speak about years for identification of frauds and it makes enterprises, in a matter of speaking, heavily wounded and it is more sensible for enterprises to take preventive actions, which is mostly possible by effective internal controls, before fraud happens. In this essay, it was aimed to ascertain roles of establishments on preventing frauds with effective internal control by a questionnaire in retail market sector by defining internal control, fraud and main principles of effective internal control. In addition to this fundamental target, research also include existent situation of frauds, legal structures of enterprises, employee and store numbers, total operation year, whether it meaningfully changes according to existence of internal audit department. As a result of research it was found that there is positive relation between internal control and prevention of frauds.

Keywords: Internal Control, Fraud, Retailing Sector.

Jel Code: M41, M49, L81

¹ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi, bataman@marmara.edu.tr

² Marmara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Öğrencisi, fth.tahtli@gmail.com

1. Giriş

Son dönemde dünyada gittikçe artan hile olayları, işletmelerin hedeflerinin önündeki en büyük engellerden biridir. ACFE'nin 2016 yılı hile raporu incelendiğinde işletmelerin yaşamış oldukları hile olaylarının her geçen gün arttığı ve gelirlerinin %5'ini hile olayları sonucunda kaybettikleri görülmektedir. Bu durumun nedenlerinden biri olarak da işletmelerin gün geçtikçe büyümesi ve buna bağlı olarak faaliyetlerin karmaşıklaşması olarak gösterilebilir. Literatürde hile eylemi üç unsura bağlanmaktadır. Bunlar; baskı, fırsat ve haklı göstermedir ki bu üç unsur bir araya geldiğinde hile kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu durumda yönetimlerden beklenen, unsurların birleşmesine imkan vermemektir. Unsurlar arasında işletmeyi direkt olarak ilgilendiren ve yönetimlerin ortaya çıkmaması için önlem alması gerektiği unsur ise fırsattır. Fırsat unsuru ortadan kaldırılabiliyorsa üçlü birleşme olmayacak ve hile eylemi gerçekleşmeyecektir. Fırsat unsurunun ortaya çıkmaması ise etkin bir iç kontrol sistemi ile mümkündür.

İç kontrol, iş akışlarının ve faaliyetlerin içerisine yerleştirilen, çalışanlardan etkilenen, işlemin hedeflerine ulaşmasına öncülük eden ve makul bir güvence sağlayan bir araçtır. İşletmeler için faaliyetlerin etkinliği ve verimliliği, yasa ve mevzuatlara uygunluk ve finansal bilgilerin güvenilirliği ancak etkin bir iç kontrol sisteminin oluşturulması ile mümkün olacaktır. Etkin çalışan bir iç kontrol sistemin varlığı ise görevlerin ayrımı, yetkilendirme, belgeleme ve muhasebe kayıt düzeni, fiziksel kontroller ve bağımsız mutabakat gibi unsurların dikkate alınarak oluşturulması ile mümkün olacaktır.

Çalışmada sırasıyla kontrol ve iç kontrol kavramları, hile kavramı ve unsurları, bunun yanısıra etkin bir iç kontrol sisteminin temel ilkeleri açıklanarak etkin iç kontrol sisteminin hileyi önlemedeki rolüne değinilmiştir. Bu çalışmada, Perakende Sektöründe gerçekleştirilen bir anket çalışması ile etkin bir iç kontrol sisteminin işletmelerdeki hileleri önlemedeki rolünün tespiti amaçlanmıştır. Bu temel amacın yanında; iç kontrol ve hilelerin mevcut durumu, bunların işletmenin hukuki yapısı, çalışan ve mağaza sayısı, faaliyet yılı ve işletmede iç denetim biriminin varlığına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği de araştırılmıştır. Araştırma sonucunda iç kontrol ile hilelerin önlenmesi arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

2. Literatür Taraması

Literatürde dünyada hile ve iç kontrol kavramları ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır ve ülkemizde de bu çalışmaları takip eden araştırmalar yapılmaya devam edilmektedir. Bahsi geçen alan ve konulara ilişkin çalışmalara bu bölümde değinilecektir.

Hile kavramının en geniş kapsamlı araştırmasını yapan ve bütün dünyada da bu konunun farkındalığı sağlayan en önemli kuruluş ACFE(Sertifikalı Hile Denetçileri Derneği)'dir. ACFE 1996'dan günümüze her iki yılda bir hile kavramının dünyadaki durumu incelemektedir. Her geçen yıl kapsamını genişleterek araştırmaya dahil ettiği ülke sayısını arttırmaktadır. Yayınladığı raporlarda hilelerin zararlarını türlerine göre inceleyerek ortaya çıkarılması ve önlenmesi yönünde alınabilecek önlemleri açıklayarak ilgililer için bir hilekar profili ortaya çıkarmıştır.

İç kontrol kavramının en geniş kapsamlı çalışmasını ise 1985 yılında beş gönüllü kuruluşun toplanması ile kurulan COSO yapmıştır. COSO yayınladığı İç Kontrol Bütünleşik Çerçeve Raporunda, iç kontrolün tanımını yaparak bileşenleri ile birlikte nasıl çalışması gerektiğini açıklamıştır.

Büyükçoban (2015) yapmış olduğu çalışmada kobi, iç kontrol ve hilelerin kavramsal tanımı yaparak kobilerde iç kontrolün hileyi önlemedeki rolünü incelemiştir. Yapmış olduğu anket çalışması ile İstanbulda faaliyet gösteren 186 Kobi sahip ve yöneticilerinden konuyla ilgili bilgiler toplamış ve analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda muhasebenin tüm döngülerinde iyi işleyen bir iç kontrol sisteminin hileyi önlemede etkili olduğu sonucu varmıştır.

Güneş (2012) iç kontrolün sisteminin hileli finansal raporlamayı önlemedeki rolünü araştırmış ve Kahramanmaraş'ta yapmış olduğu bir alan çalışması ile bölgenin sayılı tekstil firmalarından birinin iç

kontrol sistemini inceleyerek etkili iç kontrol sisteminin hile risklerini önleme görevi gördüğü ancak tek başına kesin bir sonuç alınamayacağı sadece departman ve yöneticilerle sınırlı kalmaması çalışanlarında katkısının sağlanması ile sistemin başarısının artacağı sonucuna ulaşmıştır.

Ertürk (2010) yapmış olduğu çalışma ile işletmelerde hata ve hileyi önlemede iç kontrol sisteminin etkililiğini araştırmış ve bir uygulama ile sonuçlara ulaşmıştır. Bir holdingin yan kuruluşu olan işletme üzerinde yaptığı çalışma ile iç kontrol sistemini hakkında bilgiler toplayarak işletmelerin bu konuda yapması gerekenleri şu şekilde sıralamıştır; standartlar oluşturması, yazılı yöntem, yönetmelik ve prosedür oluşturarak çalışanlarını haberdar etmesi gerekmektedir.

Koca (2010) iç kontrol ve hile ilişkisini ölçme adına yapmış olduğu çalışmada 8 il ve 45 farklı işletme üzerinde yapmış olduğu anket çalışması ile işletmelere mal ve hizmet alım ve satımı, nakit sistemi, işletme içi işlemler, stok ve üretim ve muhasebe hata-hileleri hakkında sorular sorularak veri toplamıştır. Ulaşmış olduğu sonuçlar dikkate alındığında işletmelerin sahip olacağı iç kontrol sistemlerinin görevlerin ayırımı, yetkilendirme, belgeleme ve muhasebe kayıt düzeni, fiziksel kontroller ve bağımsız mutabakat gibi temel özellikleri taşıması gerektiği belirtilmiştir.

Türedi ve Alıcı (2014) mali tablo hileleri ve önemine değinerek önlenmesi ve tespit edilmesinde iç kontrol sisteminin önemini incelemiştir. Hilenin doğası gereği gizli bir faaliyet olması nedeniyle yapılmasından hemen sonra ortaya çıkmaması nedeniyle işletmelerin hileyi yaşanmadan önlemeye çalışmasının geleceği açısından daha mantıklı olacağı belirtilmiş olup engellemeye yönelik politikalar geliştirmesinin gerekliliği savunulmuştur. Bu politikaların ise başarılı bir iç kontrol sisteminin kurulması ile mümkün olacağına değinilmiştir.

Ömrübek ve Altay (2011) Turizm işletmelerinde iç kontrol sisteminin etkinliğini inceledikleri çalışmada, bu işletmelerde uygulanacak etkin iç kontrol sistemleri ile yiyecek ve içecek bölümlerinde ortaya çıkabilecek maliyet artışlarının engellenebileceğini tespit etmişlerdir.

Dalğar (2012) işletmelerin hilelere en açık varlıkları olan hazır değerlerde yaşanabilecek hileri önlemeye ilişkin iç kontrol sisteminin nasıl oluşturulması gerektiği konusunda yapmış olduğu çalışmada, hali hazırda bünyesinde iç kontrol sistemini kurmuş bir işletme incelenmiş ve iç kontrol sisteminin var olması, işletmenin daha güvenli ve hesap verilebilir bir yapıda olmasına zemin hazırlayacağı tespit edilmiştir.

3. KONTROL VE İÇ KONTROL KAVRAMI

3.1. Kontrol Kavramı Ve Tanımı

Yönetimin beş temel fonksiyonundan biri ve sonucusu olan kontrol kavramı kelime anlamı olarak, işin doğru olarak ve usulüne uygun bir şekilde yapılıp yapılmadığı hakkında incelemidir. Fayol ise kontrolü, işlemlerin ortaya konulan kurallara uygun yapılıp yapılmadığının gözetilmesi olarak tanımlamıştır. Yönetimin fonksiyonlarından ilki olan planlama sürecinde ortaya koyulan hedeflere yönetimin diğer fonksiyonlarıyla ulaşılmaya çalışılır. Kontrol fonksiyonunun bu noktada görevi ise hedeflere ne ölçüde ulaşıldığını ölçer niteliktedir (Adiloğlu, 2011, 95-96).

Her ne kadar kontrol denetleme anlamına gelse de denetim kavramıyla karıştırılmamalıdır. Kontrol işletmede faaliyetlerin devam ettiği esnada gerçekleşirken denetim geçmiş zamandaki işlemleri esas alır. Aynı zamanda denetim iş süreçlerinin dışında bağımsız kişiler tarafından yapılırken, kontrol sürecin içerisindeki personeller aracılığıyla yürütülür (Pickett, 2005, 86).

3.2. İç Kontrol Kavramı Ve Tanımı

Küreselleşen dünya ile işletmelerin yapısı da aynı oranda büyümüş ve karmaşık birer yapı halini almıştır. Bu nedenle işletmelerin yönetiminden sorumlu üst yöneticiler, bu karmaşık yapının daha kurumsal ve sistemsel bir hale dönüştürülmesi, misyonunu gerçekleştirme ve sürprizleri en aza indirmeye yolunda işletme içerisinde iç kontrollere başvurmuşlardır. Hızla değişen ekonomik ve rekabetçi ortamlarla başa

çıkarmak, müşteri taleplerini ve önceliklerini değiştirmek ve gelecekte yeniden yapılanmayı yönetmek için iç kontroller yönetimler için birer araçtır. Ticaretin başladığı günden günümüze yöneticiler ve işletme sahipleri organizasyonları daha iyi kontrol edebilmek adına çeşitli yollar aramaktadırlar. Bu nedenle iç kontrol işletmeler için geçmişten günümüze hayati önem taşımaktadır (Pickett, 2005, 85).

Bu zamana kadar farklı iç kontrol tanımlamaları ve modelleri yapılmıştır. Bunlardan en önde gelenleri; COSO, COCO, Turnbull, Cobit'dir. En geniş kapsamlı olan ise COSO (Committee of Sponsoring Organizations) diğerlerine oranla hem daha geniş kapsamlı hem de açıklayıcıdır. Bu nedenle çalışmada COSO iç kontrol modeli ana model kabul edilecek ve açıklanacaktır.

İç kontrol hakkında detaylı araştırmalar yapan Amerikan Muhasebeciler Enstitüsü 1949 yılında denetim raporunda iç kontrol kavramının; işletme varlıklarını korumak, faaliyetlerin etkin ve verimli olmasını sağlamak, belirlenmiş yönetim strateji ve politikalarına bağlı kalmak için, işletme yönetimi tarafından uygulamaya alınan önlem ve yöntemler bütünü olarak tanımlanmıştır (Hatunoğlu, Koca, Kılı, 2012, s.173). İç kontrol kavramının güncel tanımını, bu alanda en etkili çalışmaları olan iki kuruluş COSO ve IIA standartları kapsamında özetlemek gerekirse;

Coso Modeline göre;

“Bir kurumun finansal tablolarının güvenilirliği, operasyonların etkinliği ve verimliliği, faaliyetlerin yasa ve mevzuatlara uygunluğunu makul bir güvence ile sağlamak amacıyla şirket üst yönetimi veya yönetim kurulu aracılığıyla ortaya koyulan ve işleyişi kontrol edilen bir süreçtir”.

IIA tanımına göre ise kontrol şu şekilde tanımlanmıştır;

“Kontrol, yönetim, denetim kurulu ve yönetim kurulunun ve diğer uygun birimlerin riskleri yönetmek ve belirlenen amaç ve hedeflere ulaşma ihtimalini arttırmak amacıyla aldıkları tedbirlerdir. Yönetim, hedef ve amaçların gerçekleştirilmesine yönelik makul bir güvence sağlamak için yeterli tedbirlerin alınmasını planlar, tertipler ve yönlendirir (Özbek, 2012, s.386).

İç kontrol, tanımından da anlaşılacağı üzere belli başlı temel özelliklere sahiptir. Bu özellikler kısaca şu şekildedir; İç kontroller faaliyetlerin devamlı bir parçasıdır, iç kontroller kişiler tarafından hayata geçirilir, iç kontroller kesin çözümler değil, makul güvence sağlar, iç kontrol sistemi hedeflere ulaşmayı kolaylaştırır. (Akyel, 2010, s.85)

3.3. İç Kontrol Sisteminin Tarihsel Gelişimi

Eski mısır medeniyetlerinde firavunlar, altın, tahıl ve diğer değerli varlıklarının kayıt altına alınması için muhasebeciler görevlendirmiştir. Firavunun varlıklarının fazla olması çalışanlardan bazılarını hırsızlık yapmaya yönlendirmiş, firavun ise buna çare olarak iki ayrı muhasebeciyi görevlendirip birbirlerinden bağımsız olarak kayıtları tutmasını istemiştir. Kayıtlar belli dönem aralıklarında karşılaştırılarak kontrol edilmiştir. Birbirleri ile benzer olduğu takdirde herhangi bir sorun yaşanmamış, ancak kayıtların tutmaması her iki muhasebecinin ölümüyle sonuçlanmıştır (Bozkurt, 2011, s.4). İç kontrolün kavramsal anlamda araştırılmaya başlanıp literatüre girmesi 1940'lı yıllardan sonra olmuştur. Özellikle 1929'da yaşanan büyük ekonomik krizden sonra çeşitli reformlara gidilmesinin gerekliliğini ve 1940'lı yıllardan sonra işletmelerin büyümesi ve faaliyetlerin artması ile iç kontrollerle ilgili yeni çalışmalara adım atılmıştır. 1946 yılında Victor Z. Brink tarafından çıkarılan makalede iç kontrol kavramına değinilmiştir. Brink'e göre etkili bir iç kontrol sisteminin anahtar unsurları; güvenilir bir muhasebe sistemi, yazılı politika ve prosedürler, faaliyetlerin etkinliğini analiz etmek için ölçülü düzenlenmiş bütçeler ve iç denetimdir (Moeller, 2005, s.70).

1949 yılında Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Birliği tarafından ilk tanımın ortaya konulmasının ardından birçok kuruluş tarafından iç kontrol üzerinde çalışmalar devam etmiştir. Ancak usulsüzlüklerin devam etmesi ve krizlerin tekrar baş göstermesi 1985 yılında Treadway Komisyonunun kurulmasının yolunu

açmıştır. Komisyon yayınlamış olduğu hileli mali raporlama konulu rapor ile iç kontrole ilişkin ortak bir anlayış belirlenebilmesi için çağrıda bulunmuştur. Çağrıya yanıt olarak 1985 yılında gönüllü bir kuruluş olan COSO aşağıda belirtilen beş kuruluş tarafından kurulmuştur. COSO 1992 yılında yayınladığı İç Kontrol-Bütünleşik Çerçeve Raporunda iç kontrol ve işleyişi hakkında bilgiler vermiştir. Daha sonra bu rapor 2013 yılında revize edilerek küreselleşen dünya düzeninin ve karmaşıklaşan işletme faaliyetlerinin etkilerini rapora yansıtmıştır (Çiğdem, 2018, s.4).

3.3. İç Kontrol Sisteminin Önemi

Son yıllarda hem Dünya’da hem de Türkiye’de yaşanan iflaslar, işletmeler açısından iç kontrolün önemini oldukça arttırmıştır. İşletmelerin küreselleşmesine bağlı olarak bu durumdan etkilenenler sadece işletme sahipleri olmamış yatırımcıların birikimlerinin de kaybolmasına neden olmuştur. İşletmeye ortak olmayı düşünen yatırımcı kendisine karşı verilen bilgilerin doğru olduğundan emin olmak isteyecektir. Bu nedenle iç kontrol sisteminin sağlıklı çalışması yatırımcı için gittikçe önemini arttırmıştır. Türkiye’de 1994 ve 2001 bankacılık krizleri ile sektör içerisinde iç kontrol sisteminin yeterince aktif olmadığı anlaşılmış ve birçok banka TMSF’ye devredilmiştir. Aynı duruma dünyaca ünlü bankalardan örnek vermek gerekirse; Daiwa ve Baring bankaları da etkili bir iç kontrol yapısının eksikliği nedeniyle büyük kayıplara uğramışlardır. Son zamanlarda yaşanmış muhasebe skandallarının önemli nedenlerinden biri de işletmelerde tam anlamıyla oluşturulmamış ve üst yönetimlerin ilgi odağına girememiş iç kontrol yapısıdır. Çeşitli nedenlerle etkin bir iç kontrol yapısı oluşturulmamış işletmelerde hata veya hile olma olasılığı oldukça fazladır (Kaban, 2017, s.25-26)

Her işletme büyüklüğü küçüklüğü fark etmeksizin doğaları gereği belli başlı risklere sahiptir. Bu nedenle kendileri farkında olmasalar dahi her birinin ayrıntılı ve yazılı olmasa da bir iç kontrol sistemleri vardır. Yapıları, hacimleri veya faaliyet gösterdikleri sektörlerin farklı olması gibi bir çok nedenle oluşturulacak kontroller de farklılaşacaktır. Örneğin perakende sektöründe faaliyet gösteren bir bakkalda veya markette bile iç kontrol yapısı mevcuttur ve gereklidir. Her ikisi de mevcut risklere karşı risklerin etkisine ve görülme sıklığına bakarak kendi kontrol prosedürlerini oluşturacaklardır. Nitekim bakkalda dahi kasanın sadece tek bir kişi tarafından kontrol edilmesi veya markette kasayı gören kameranın olması bunun bir sonucudur (Sakin, 2017, s.5).

3.4. Coso İç Kontrol Bileşenleri

İç kontrol bileşenleri Uluslararası Denetim Standartları 400’de “muhasebe sistemi”, “kontrol ortamı” ve “kontrol prosedürleri” olarak ele alınmıştır. Daha sonra iç kontrol sistemine ilişkin en geniş kapsamlı tanımlı yapan COSO tarafından bileşenler geliştirilmiştir. 1992 yılında kısaca COSO olarak bilinen Treadway Komisyonu yayınladığı bir çerçevede bu bileşenleri beşe çıkarmıştır. Daha sonra bu beş bileşeni 2013 yılında tekrar güncelleyerek en son haline getirmiştir (Kızılboğa, Özşahin, 2013, s.223).

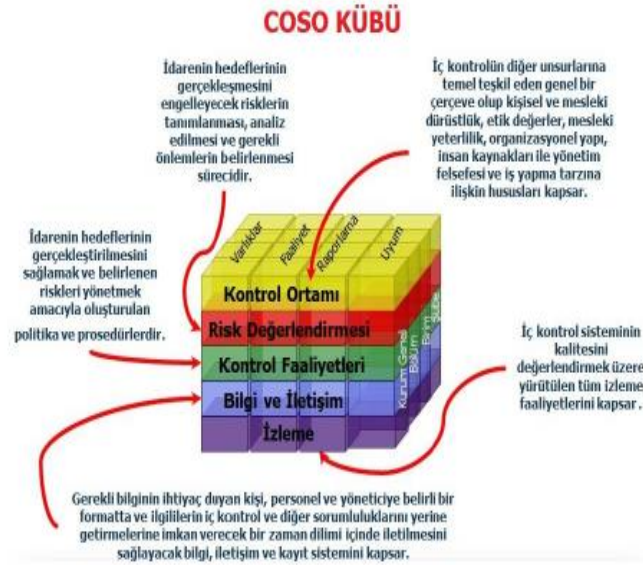
Bu beş bileşen şu şekilde sıralanmıştır.

- ❖ Kontrol Ortamı
- ❖ Risk Değerlendirme
- ❖ Kontrol Faaliyetleri
- ❖ Bilgi ve İletişim
- ❖ İzleme

COSO ortaya koymuş olduğu bileşenleri tanımlamak için 3 boyutlu bir model kullanır. Şekilden de görüleceği üzere ön tarafa bakan kısım iç kontrol bileşenlerini göstermektedir. Üst kısım iç kontrolde hedeflenen kriterler olan faaliyetlerin etkinliği ve verimliliği, finansal raporların güvenilirliği ve yasalara

uyum kriterlerini kapsar. Şeklin sağ tarafında ise bölümler yer almaktadır. Bu bölümler işletmelerin yapılarına göre farklılaşmaktadır (Moeller, 2009, s.32).

Şekil 1:Coso Küpü

Kaynak: “Coso Nedir? Ne işe yarar? Coso modeli iç kontrol yapısı nedir? Coso Küpü ve Pirmadi”. 2018. <http://www.denetciyiz.com/coso-nedir-ne-ise-yarar-coso-modeli-ic-kontrol-yapisi-nedir-coso-kupu-piramidi/> (5 Ocak 2019)

Küpün en altında bileşenlerin en temel yapı taşı olan kontrol ortamı bulunmaktadır. Kontrol ortamı çalışanların, işlemlerin yerine getirilmesinde ve kontrol sorumluluklarının bilincinde olması açısından önemli rol oynamaktadır. Yönetim oluşturulan ortam içerisinde risk değerlendirmesi yaparak ortaya konulacak kontrol faaliyetlerini belirler. Bu süreçten sonra bilgi ve iletişim kanalları ile izleme aşamasına bilgi toplanır. (Kürklü, 2014, s.379). İzleme aşaması ile süreç izlenir ve gerekli olursa değişiklikler yapılır (Whittington, Pany, 2006, s.238) İç kontrol sisteminin temelini oluşturan bu beş bileşeni kısaca açıklamak gerekirse;

3.4.1. Kontrol Ortamı

Dar anlamda kontrol ortamı, işletmedeki üst yönetimin organizasyonu ve çalışanları kontrol etme bilinci şeklinde tanımlanır. Diğer bir tabir ile kontrol ortamı “yönetimin işletme üzerindeki felsefesidir”. Bu açıklama ile kontrol ortamını sadece üst yönetimin iç kontrole tavrı olarak algılamak yanlış olur. Çalışanların işletme içerisinde oluşan bu kültürü benimseyip hissetmesi ve üst yönetim ile ortak bir çalışma neticesinde hedeflere ulaşmada kendisinin de sorumluluğunun olduğunu bilmesi gerekmektedir (Kaval, 2005, s.126).

Kontrol ortamı, iç kontrolün diğer tüm bileşenleri için bir temeldir. Kontrol ortamı, yönetim kurulunun, yönetimin ve diğerlerinin kurum içinde iç kontrolün önemine ilişkin genel tutum, farkındalık ve eylemleri yansıtır. Burada birçok farklı temel kavram olsa da her kurumun kendi iç kontrol yapılarını desteklemek için kendine özgü iç kontrol temeli olmalıdır. Kontrol ortamı, işletmede oluşacak iç kontrol sisteminin fonksiyonunu yerine getirmesinde önemli bir atmosfer yaratıcı ve disiplin sağlayıcıdır (Moeller, 2009, s.34). Shannon ise kontrol ortamını “tepedeki ses” olarak tanımlamıştır (Shannon, 2010).

3.4.2. Risk Değerlendirme

Risk değerlendirme, işletmenin hedeflerini gerçekleştirmesinin önünde set olan risklerin, tespit edilmesi ve risklerin etkilerini en aza indirecek önlemlerin alınması süreci olarak tanımlanır (Taylor, 1988, s.239). İşletmede her faaliyet belli başlı riskler içerir. Yönetimler riskleri değerlendirerek hangi risklerin kabul edilebilir hangilerinin kabul edilemez olduğunu belirlemelidir. Risk yönetimi, risklere karşı gereken önlemleri almanın dışında organizasyon içerisinde risklere karşı bilinç oluşturup süreçlerin etkin bir şekilde işlenmesi ve gerektiği durumlarda güncellemelerin yapılmasını sağlamalıdır. İşletmeler risklerin hepsini ortadan kaldıramadığı için riskleri yönetmek zorundadır (Türedi, Koban, 2016, s.163).

3.4.3. Kontrol Faaliyetleri

Kontrol faaliyetleri, yönetim direktiflerinin yürütülmesini sağlayan politika ve prosedürlerdir. Bunlar, kuruluşun amaçlarına ulaşmak için gerekli eylemlerin ele alınmasını sağlar. Kontrol faaliyetleri organizasyonda, her seviyede ve tüm işlevlerde gerçekleşir. Bunlar, onaylar, yetkilendirmeler, doğrulamalar, mutabakatlar, işletme performansının gözden geçirilmesi, varlıkların güvenliği ve görevlerin ayrıştırılması gibi çeşitli faaliyetler içermektedir (Pickett, 2005, s.91)

3.4.4. Bilgi ve İletişim

Yönetim, iç kontrolün diğer bileşenlerinin işleyişini desteklemek için hem iç hem de dış kaynaklardan ilgili ve kaliteli bilgileri alır veya üretir ve kullanır. İletişim, gerekli bilgilerin sağlanması, paylaşılması ve elde edilmesi için sürekli, yinelenen bir süreçtir. Etkili iletişim, işletmenin alt kademe çalışanından üst kademe yöneticiye kadar bütün çalışanları içine alacak şekilde oluşturulmalıdır (CGIAR, 2017, s.7).

3.4.5. İzleme

İzleme, bir kurumun iç kontrolünün kalitesini zaman içinde değerlendiren ve kontrollerin tasarımını ve işleyişini zamanında değerlendirmeyi ve gerektiğinde harekete geçmeyi gerektiren bir süreçtir. İç kontroller değişebilir veya gerçekleştirilemez, veya kontrollerin oluşturulduğu süreçler ve prosedürler değişebilir, daha az etkili veya etkisiz hale getirilebilir. İç kontrol, yalnızca gerektiği gibi tasarlandığında ve çalışırken etkili olduğunda, iç kontrolünüzün performansının kalitesini zamanla izlemeniz gerekir. Etkili izleme, iç kontrol sisteminizin öngördüğünüz korumaları sağlamaya devam etmesine yardımcı olur (AICPA, 2014, s.9)

4. HİLE KAVRAMI

4.1. Hile

Herhangi bir şeyi başkasından yasal yollar dışında almanın iki yolu bulunmaktadır. Bunlardan ilki fiziksel güç kullanmak, diğeri ise hile eyleminde bulunmaktadır. Fiziksel güç kullanarak başkasının varlıklarına sahip olmaya çalışmak soygun olarak tanımlanır ve ayrıca bu kavram hem şiddet içeren hemde kamuoyunun ilgisini çeken olaylardır. Hile ise aldatma, güven, düzenbazlık kavramlarına içermektedir. Ayrıca, hile soyguna göre daha büyük zararlar verilmesine sebep olmaktadır (Albrecht ve Diğerleri, 2014, s.7). Hile kavramı için dünya üzerinde bir çok farklı tanım yapılmış olsa da her birinin ana çerçevesi aynıdır. Bu nedenle hile kavramının özelliklerini şu şekilde sınırlamak doğru olacaktır;

- ❖ Hile eylemi, hilekar tarafından gizlice sürdürülen bir faaliyettir.
- ❖ Hilekarın kendisine fayda sağlama amacı vardır.
- ❖ Kasıt unsuru hile eyleminin vazgeçilmezidir.
- ❖ Hile eyleminde kurbanın bir şekilde aldatılma esası vardır.
- ❖ Hile eyleminde, kurban veya kurum her halükarda zarar görmektedir (Bozkurt, 2011, s.60)

4.2. Hilenin Unsurları

Hilenin unsurları kaynaklarda hile üçgeni tanımlanmakta ve üç bileşene ayrılmaktadır. Bunlar; baskı, fırsat ve haklı gösterme unsurudur. İşletme içerisinde hilenin meydana gelmesi olayı bu üç bileşenin incelenmesi sonucunda anlaşılabilir (Terzi, 2012, s.31). Hile ile ilgili çalışmalara yol gösterici olan araştırma, Donald R.Cressey'in hile yapmaktan dolayı suçlu bulunan yaklaşık 200 mahkumla görüşerek ortaya koyduğu hile üçgeni hipotezidir. Araştırmada ortaya çıkan sonuç hile eyleminin baskı, fırsat ve haklı gösterme unsurlarının bir araya gelmesiyle gerçekleştiğidir (Biegelman, Bartow, 2006, s.32) Cressey, araştırmaları sonucunda hile yapılmasına sebep olan üç unsuru açıklamış ancak "hile üçgeni" terimine değinmemiştir. Hile üçgeni terimini ortaya koyan kişi ACFE'nin de kurucusu olan Joseph T. Wells olmuştur (Mengi, 2012,s.116). Bu teoriye göre hilenin ortaya çıkmasına sebep olan unsurlar şu şekildedir:

Baskı: Baskı, insanların kişisel özgürlüklerini kısıtlayan, onları kendi iradeleri ve arzularına ters düşünmeye ve davranmaya yönlendirmeyi amaçlayan bir fiil ve suç unsurudur (Ertürk, 2010, s.42). Biegelman ve Bartow'a göre her ahlaklı ve dürüst bir kişinin suç işleyebilecek bir kişi haline dönüşmesinin ardında itici bir güç vardır (Biegelman, Bartow, 2006, s.33).

Fırsat: Hilenin bir diğer unsuru fırsattır. İnsanlar çoğunlukla işletmelerde görmüş oldukları iç kontrol sistemi eksikliklerini nedeniyle hile yapmaya fırsat bulmaktadırlar (Murdock, 2008, s.81). Baskı unsuru ile fırsat unsuru bir araya geldiğinde hile yapılmama olasılığı çok düşük bir hal alacaktır. Günümüzde yaygınlaşan hilelerin nedenlerinden biri de yetersiz iç kontrollerden kaynaklı fırsat unsurunun ön plana çıkmasıdır (Albrecht, 2008, s.3)

Haklı Gösterme: Hile üçgeninin son ayağı olan haklı gösterme unsurunda, hilekar yapmış olduğu hileyi haklı gösteren unsurlar bularak kendini vicdani yönden rahatlatmaktadır. Doğru ve etik olmayan bir davranış gerçekleştirerek hileye başvuran bir kişinin vicdanını rahatlatabilmesi, yaptığı hileyi meşrulaştırabilecek nedenler bulmasına bağlıdır. Hile eylemi her ne kadar kabul edilebilir bir durum olmasa da için de bulunulan şartlar gereği kabul edilebilir olduğu noktasında kendini inandırmalıdır (Azaltun, 1998, s.9)

4.3. Hile Türlerinin Sınıflandırılması

Varlıkların Kötüye Kullanılması: İşletme personelinin, işletme aktiflerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanması veya varlıkları çalarak zimmetine geçirmesini ifade etmektedir (Ataman, Aydın, 2017, s.4).

Yolsuzluk ve Ahlaki Olmayan Davranışlar: Yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar, çalışanın faaliyetlerde işverenin ya da başkasının haklarını gözardı ederek, sorumluluklarını yanlış bir şekilde kullanarak kendisine veya bir başkasına fayda sağlama amaçlı kullanılmasıdır. Bu grupta bulunan eylemler işletmenin zararının artmasına sebep olmaktadır (Tüm, 2015, s.109). 2016'da yayınlanan ACFE raporunda yaşanan toplam hile olaylarının %35,4'ü yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar grubuna girmektedir. Bu grup rüşvet, illegal hediyeler, çıkar çatışmaları ve haraç olmak üzere dört farklı başlıkta incelenir (Ataman, Aydın, 2017, s.5).

Hileli Finansal Raporlama: Kayıtların değiştirilmesi olarak da bilinen hileli finansal raporlamanın geçmişi oldukça eskiye dayanmaktadır. ABD'de Enron skandalının ortaya çıkmasıyla birlikte şirketlerin, kamu kurumlarının ve kar amacı gütmeyen işletmelerin hileli finansal tablolar hazırladığı fark edilmiştir (Goldman, 2010, s.75)

5. ETKİN İÇ KONTROL KAVRAMI

5.1. Etkin Bir İç Kontrol Sistemi

İşletmelerde, ortaya çıkan hilelerin minimum düzeye düşürülmesinde belki de en önemli faktör, etkin bir iç kontrol sisteminin varlığıdır. İşletmelerin hile riskini arttıracak belli başlı iç kontrol zayıflıkları aşağıda belirtilmiştir. Bunlar; görevlerin ayrımında eksiklikler, varlıkların fiziksel olarak korunmasında yetersizlik, yetersiz yetkilendirme, yetersiz muhasebe ve belgelendirme sistemi, bağımsız mutabakatların olmaması.

Bu zayıflıklar dikkate alınarak işletmelerde etkin bir iç kontrol sistemi kurulmasında sorumluluk üst yönetime aittir. İç kontrol sistemi kurulurken üst yönetimin bazı temel ilkeleri dikkate alması gerekmektedir. Bu ilkeler aşağıda detaylı bir biçimde açıklanmaktadır (Tüm, 2015, s.111).

Görevlerin Ayrımı: Görevlerin ayrımı ilkesi, mali nitelikteki bir işlemin meydana gelmesinden muhasebe kayıtlarına geçirilmesine kadar olan sürecin tek bir kişinin yetkisine verilmemesi anlamına gelmektedir (Yığıtcan, 2014, s.36). Görevlerin ayrımı ilkesinin amacı, işletmede oluşabilecek hata veya hilelerin önüne geçmek ve yapılmış olan hata veya hilelerin mümkün olan en kısa sürede ortaya çıkarılmasını sağlamaktır (Alptekin, 2017, s.50). Bir başka amacı ise personellerin görev ve sorumluluklarının şekillendirilmesini sağlamak ve bir personelin çalışmasıyla başka bir personelin kontrolünü sağlamaktır. Yöneticiler aşağıdaki üç işlevi farklı çalışanlara tahsis etmelidir. Bunlar; yetkilendirme, işlemleri kaydetme ve varlıkların velayetini korumadır. Bu üç fonksiyondan ikisi aynı çalışanın sorumluluğunda ise problemler ortaya çıkabilir (Bagranoff, Simkin, Norman, 2010, s.360).

Yetkilendirme: İşletmelerde bütün faaliyetler yönetim tarafından yetkilendirilmiş personeller tarafından yürütülür. Bu tür yetkiler kişilere özel veya genele tahsis edilmiş olabilir. Yönetimin fiyatı belirlenmiş bir ürünü o fiyattan satılmasına izin vermesi ve müşterilere kredi limitleri verilebilmesi genel yetkiye örnektir. Özel bir alım işlemi veya ödeme işlemi için gerekli olan yetki ise özel niteliktedir. Bu yetki her seferinde tekrardan alınmalı ve bir belge ile ispat edilmelidir. Örneğin, işletmede stok kalemleriyle alakalı yetkilendirilmiş personeller belli olup, o kişiler dışındaki personellerin stoklara ulaşamaması gerekmektedir. Bu ilke muhasebe ilkeleri için de geçerli olmakta her isteyeninin muhasebe kayıtlarına erişmesi veya istediği kaydı yapmasının önüne geçilmesi, hata ve hile eyleminin gerçekleşmemesi için önemlidir (Alptekin, 2017, s.51).

Uygun Belgeleme ve Muhasebe Kayıt Düzeni: Muhasebe sisteminin temel kavramlarından birisi olan tarafsızlık ve belgelendirme kavramı, muhasebe kayıtlarının gerçek durumu gösteren ve usulüne uygun bir şekilde düzenlenmiş tarafsız belgelere dayandırılması ve muhasebe kayıtlarına temel alınacak yöntemlerin seçilmesinde objektif ve ön yargısız davranılması gereğini ifade eder (Weygandt, Kieso, Kimmel, 2002, s.44). Bu kavram çerçevesinde belgeler, işlemlerin kayıtlara girilmesi ve özetlenmesini sağlayan dökümanlardır. Belgeler, bütün varlıkların doğru bir şekilde kontrol edilerek, bütün işlemlerin doğru ve tam bir biçimde kaydedilmesini temin etmektedir. Belgelemenin bir başka özelliği ise bölümler arasında iletişim fonksiyonu görevi görmesidir (Arens, Loebbecke, 1994, 272).

Fiziki Koruma: Her işletmenin iç kontrol sisteminin bir parçası olması gereken hayati bir kontrol faaliyeti, varlıklarının fiziki korunmasıdır. Unsurlardan basit korunmanın ötesinde, en yaygın kontrol, gözetim altındaki varlıkların hesap verebilirliğini sağlamaktır. Bunun için üç uygulama alanı; envanter kontrolleri, belge kontrolleri ve nakit kontrolleridir (Bagranoff, Simkin, Norman, 2010, s.361). Örneğin, işletmede nakit varlıkların korunması için kasadan bir kişinin sorumlu olması gibi fiziki kontroller konulmalıdır. İşletmenin makinelerine periyodik olarak bakım yapılmasını sağlamak, üretim sürecinde yaşanacak aksaklıkları en aza indirmede ve makinelerin uzun ömürlü olmasında oldukça önemlidir (Sakin, 2017, s.55).

Bağımsız Mutabakat: Bağımsız mutabakat, işletme içerisinde oluşan faaliyetlerin, belgelerin ve iş süreçlerinin işlemi yapan kişiden farklı olarak kontrol edilmesi anlamına gelmektedir. Yapılacak olan bağımsız mutabakatlar, muhasebe kayıtlarından sorumlu personelden farklı bir kişi tarafından belirli

periyotlarla ve önceden haber verilmeksizin yapılmalı, ortaya çıkan uygunsuzluklar yönetime raporlanmalıdır (Umaç, 2014, s.65).

6. İç Kontrolün Hileyi Önlemesine Yönelik Bir Araştırma

Bu bölümde; araştırmanın amacı, modeli, evreni ve örneklemini, verilerin toplanması, verilerin analizinde kullanılan yöntemler, geçerlik ve güvenilirliğin sağlanmasına yönelik çalışmalar ile ilgili bilgiler ve araştırmanın bulguları verilmiştir.

6.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Ülkemizde Perakende sektöründe faaliyet gösteren işletmeler büyük paya sahip, önemli oranda istihdam sağlayan ve gayri safi yurtiçi hasılaya ciddi oranda katkısı olan kuruluşlardır. Dünya çapında perakende satışlarının, e-ticaret de dahil olmak üzere 2017 yıl sonunda 23.445 milyar dolar olarak gerçekleştiği tahmin ediliyor. E-ticaret sektörü her yıl, geleneksel perakende sektöründen yaklaşık yüzde 1 oranında pay alıyor. Perakende e-ticaret satışları 2017 yılsonunda dünya çapında 2.350 milyar dolara ulaşacak. Bu oran toplam perakende satışlarının yüzde 10,1'ini oluşturuyor. Bu noktada, küresel e-ticaretin toplam perakende satışları içerisindeki payı 2011 yılında yüzde 3,6 iken 2016'da bu oranın yüzde 8,7'ye yükseldiğini belirtmek gerekiyor. Türkiye perakende pazarının yaklaşık yüzde 67'sini geleneksel perakende, yüzde 33'ünü ise organize perakende oluşturuyor. Organize perakende pazarı özellikle son 20 yılda büyük bir sıçrama göstermiş olmasına rağmen, esnaflık geleneği binlerce yıla dayanan Türkiye'de geleneksel perakende hala önemini koruyor. Ancak organize perakende sektörü büyüme ivmesini korurken, geleneksel sektörde düşüş yaşanıyor. Bunun birkaç sebebi arasında; AVM yatırımlarında yaşanan büyük artış, geleneksel perakendenin içinde bulunduğu rekabet çıkmazı, tüketici davranışlarındaki değişim ve alışveriş alışkanlıklarını kökünden sarsan teknolojik gelişmeler sayılabilir. Ülkemizde 1995 yılında 12 olan AVM sayısı, 2016 yılına gelindiğinde 387'ye yükseldi. 2017 Eylül ayı itibarıyla 415 olan AVM sayısının ise yılsonunda 443'e, 2018'de 463'e, 2019'da 465'e yükselmesi bekleniyor (KPMG, 2018, s.13) Görüldüğü üzere sektör her geçen gün büyük bir ivmeyle genişlemekte ve bunun doğal sonucu olarak karmaşık iş yapısı haline almaktadır. Sektördeki işletmelerin geleceğe güvenle bakabilmelerindeki önemli unsurlardan biri etkin bir iç kontrol sisteminin varlığıdır. İç kontrol sisteminin etkinliği sektördeki işletmeler açısından büyük kayıplara sebep olan hile ve yolsuzlukların önlenmesinde de büyük önem taşımaktadır.

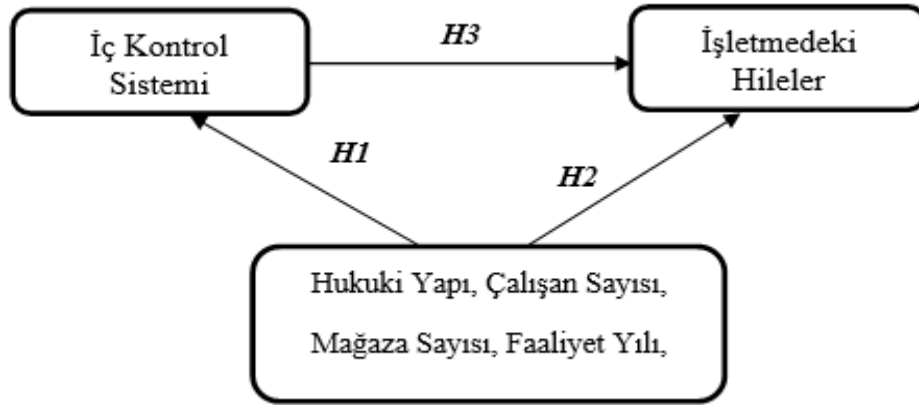
6.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, perakende sektöründe gerçekleştirilen bir uygulama ile etkin bir iç kontrol sisteminin işletmelerdeki hileleri önlemedeki rolünün tespiti amaçlanmıştır. Bu temel amacın yanında; iç kontrol ve hilelerin mevcut durumu, bunların işletmenin hukuki yapısı, çalışan ve mağaza sayısı, faaliyet yılı ve işletmede iç denetim biriminin varlığına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği de araştırılmıştır.

6.3. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma ilişkisel tarama modelinde yürütülmüştür. İlişkisel tarama modeli, "iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim olup olmadığını ve birlikte değişim mevcutsa bu değişimin derecesini tespit etmeyi amaçlayan araştırma modeli" olarak açıklanmaktadır (Karasar, 2016, s.81). Buna göre, araştırmanın modeli Şekil 2'deki gibi kurgulanmıştır.

Şekil 2: Araştırmanın Modeli

Kurulan model doğrultusunda araştırmanın hipotezleri ise aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

- H1:** İşletmelerdeki iç kontrol sistemi; hukuki yapı, çalışan sayısı, mağaza sayısı, faaliyet yılı ve iç denetim biriminin varlığına göre anlamlı farklılık göstermektedir.
- H2:** İşletmelerdeki hileler; hukuki yapı, çalışan sayısı, mağaza sayısı, faaliyet yılı ve iç denetim biriminin varlığına göre anlamlı farklılık göstermektedir.
- H3:** İşletmelerdeki iç kontrol sistemi ile hilelerin önlenmesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

6.4. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini, İstanbul ilinin Anadolu yakası Pendik ilçesindeki alışveriş merkezlerinde (AVM) faaliyet gösteren toplam 248 farklı işletme oluşturmaktadır. Örneklemde ise yine İstanbul ilinin Pendik ilçesindeki alışveriş merkezlerinde faaliyet gösteren toplam 51 işletme yer almıştır. İşletmelerin seçiminde uygun (kolaycı) örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme, “birimlerin seçiminin kolay ulaşılabilir ve evreni temsile uygun olduğu düşünülen birimler arasından yapıldığı örneklemedir” (Tuna, 2016, s.14).

6.5. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, işletmelerde iç kontrol ve hileler ile ilgili olarak literatürde yer alan çeşitli araştırmaların incelenmesi ve uzman görüşlerinin alınması sonucunda oluşturulan anket aracılığıyla toplanmıştır. Hazırlanan anket, demografik bilgiler ve “İşletmelerde İç Kontrol ve Hileler Ölçeği (İİKHÖ)” olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Demografik bilgiler bölümünde katılımcılara cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, sorumlu oldukları departman, unvan ve işletmenin hukuki yapısı, çalışan ve mağaza sayısı, faaliyet yılı ve işletmede denetim biriminin mevcut olup olmadığı ile ilgili toplam 10 soru yöneltilmiştir. Bu sorulara cevaplar, çoktan seçmeli ve açık uçlu olarak alınmıştır.

İİKHÖ ise toplam 6 alt boyutta yer alan toplam 52 maddeden oluşmaktadır. Alt boyutlar ve madde sayıları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: İşletmelerde İç Kontrol ve Hileler Ölçeği (İİKHÖ) Madde Yapısı

Alt Boyutlar	Maddeler	Madde Sayısı
Satın Alma İşlemleri İle İlgili İç Kontrol	1-8	8
Satış İşlemleri İle İlgili İç Kontrol	9-16	8
Ödeme ve Tahsilat İşlemleri İle İlgili İç Kontrol	17-24	8
Stok İşlemleri İle İlgili İç Kontrol	25-32	8
İK ve Bordrolama İşlemleri İle İlgili İç Kontrol	33-40	8
Hileler İle İlgili Önergeler	41-52	12
Toplam	1-52	52

Buna göre ilk 5 alt boyutta; satın alma, satış, ödeme ve tahsilat, stok, insan kaynakları (İK) ve bordrolama ile ilgili önermelerden yola çıkarak işletmede etkin bir iç kontrol sisteminin bulunup bulunmadığı, son alt boyutta ise işletmede hilelerin yaygınlığı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Katılımcılar İİKHÖ’de yer alan toplam 52 maddeye “1=Kesinlikle katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum” cevaplarından oluşan 5’li likert tipi ölçek ile yanıt vermektedir. Alt boyutlarda ve toplamda toplam puanın madde sayısına bölünmesi ile ortalama puanlar hesaplanmaktadır. Ortalama puanlar arttıkça iç kontrol ve hileler artmaktadır.

6.6. Verilerin Analizinde Kullanılan Yöntemler

Katılımcılardan toplanan verilerin analizinde Sosyal Bilimciler için İstatistik Programı (SPSS 24.0) kullanılarak nicel analiz yöntemi kullanılmıştır. Nicel analiz yöntemi “yapılan araştırmanın amaçlarına yönelik olarak toplanmış olan verilerin bir istatistik haline getirilerek analiz edilmesi ve bu yolla bulgulara ulaşılmasını hedefleyen analizler” olarak tanımlanmaktadır (Dawson, 2015, s.19).

Bu kapsamda; ortalama, standart sapma, yüzde, çarpıklık ve basıklık gibi tanımlayıcı istatistik yöntemleri ile t-testi, varyans analizi (ANOVA), Pearson korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde ve %95 güven aralığında değerlendirilmiştir.

T-testi, varyans analizi (ANOVA) ve Pearson korelasyon analizi gibi parametrik yöntemlerin kullanılmasının nedeni toplanan verilerin normal dağılım yani parametrik özellik göstermesidir. Yapılan normallik testleri sonucunda verilere ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin $\pm 1,50$ aralığında olduğu tespit edilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin $\pm 1,50$ aralığında olması normal dağılım olduğu şeklinde yorumlanmalıdır (Tablo 2) (Tabachnick, Fidell, 2013).

Tablo 2: İç Kontrol ve Hile Puanlarına Ait Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Puan	Çarpıklık	Basıklık
İç Kontrol	-0,674	-0,423
Hile	0,527	0,069

6.7. Geçerlik ve Güvenirliğin Sağlanmasına Yönelik Çalışmalar

Çalışmamızda kullanılan ölçeğin geçerli özellik gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla temel bileşenler (principal components) ve eğik döndürme (direct oblimin) yöntemleri kullanılarak Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Faktörlerin birbiri ile ilişkili olduğu düşüncesi üzerine kurulu analizlerde eğik döndürme (direct oblimin) yönteminin kullanılması önerilmektedir (Büyüköztürk, 2011, s.126). AFA sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	Başlangıç Öz Değerleri			Çıkarım Toplamları*		
	Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)	Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)
1	16,962	32,619	32,619	16,962	32,619	32,619
2	6,196	11,916	44,534	6,196	11,916	44,534
3	3,962	7,620	52,154	3,962	7,620	52,154
4	2,616	5,032	57,186	2,616	5,032	57,186
5	2,173	4,178	61,364	2,173	4,178	61,364
6	2,023	3,890	65,254	2,023	3,890	65,254

* Çıkarım metodu: Birincil içerik analizi.

Buna göre, araştırmamızda kullanılan ölçek 6 alt boyuttan oluşmakta ve toplam varyansın %65,3'ünü açıklamaktadır. Açıklanan toplam varyans %50'den fazla olduğu için geçerlik şartı sağlanmıştır (Büyüköztürk, 2011, s.168). Ayrıca, güvenilirliği tespit etmek amacıyla Cronbach alpha analizi yapılmış ve ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,947 olarak tespit edilmiştir. Bulunan katsayı 0,70'ten büyük olduğu için ölçeğin oldukça güvenilir olduğu kararına varılmıştır (Büyüköztürk, 2011, s.171).

6.8. Bulgular

6.8.1. Katılımcılara İlişkin Bulgular

Araştırmaya toplam 51 kişi katılmıştır. Katılımcıların cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş ve çalışma süresi özelliklerine göre dağılımı Tablo 4'te detaylı olarak sunulmuştur.

Tablo 4: Katılımcıların Cinsiyet, Yaş Grubu ve Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

		n	%
Cinsiyet	Erkek	30	58,8
	Kadın	21	41,2
Yaş Grubu	25 Yaş ve Altı	7	13,7
	26-30 Yaş	22	43,1
	31-40 Yaş	14	27,5
	41+ Yaş	8	15,7
Eğitim Düzeyi	Orta Okul	3	5,9
	Lise	3	5,9
	Lisans	29	56,9
	Yüksek Lisans	13	25,5

	Doktora	3	5,9
Toplam		51	100,0

Buna göre katılımcıların %58,8'i erkek (n=30) ve %41,2'si kadındır (n=21).

Yaş ortalaması 32,86±8,26 olan katılımcıların %13,7'si 25 yaş ve altında (n=7), %43,1'i 26-30 yaş arasında (n=22), %27,5'i 31-40 yaş arasında (n=14), %15,7'si 41 yaş ve üzerinde (n=8) bulunmaktadır.

Eğitim düzeyine göre katılımcıların %5,9'u orta okul (n=3), %5,9'u lise (n=3), %56,9'u lisans (n=29), %25,5'i yüksek lisans (n=13) ve %5,9'u doktora (n=3) mezunudur.

Ayrıca katılımcıların sorumlu oldukları departman ve unvanlarına göre dağılımı Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Katılımcıların Sorumlu Oldukları Departman ve Unvanlarına Göre Dağılımı

		n	%
Sorumlu Olunan Departman	Muhasebe	12	23,5
	Finans	11	21,6
	Satış	9	17,6
	İnsan Kaynakları	6	11,8
	Satın Alma	4	7,8
	İç Denetim	3	5,9
	Koordinasyon	2	3,9
	Bütçe Raporlama	1	2,0
	Satış ve Satın Alma	1	2,0
	Kiralama	1	2,0
	Yönetici Asistanı	1	2,0
Unvan	Müdür	13	25,5
	Uzman	13	25,5
	Müdür Yrd.	7	13,7
	Asistan	4	7,8
	Şef	4	7,8
	Üst Düzey Yönetici	4	7,8
	Direktör / İç Denetim Başkanı	1	2,0
	İnsan Kaynakları Görevlisi	1	2,0
	Koordinatör	1	2,0

	Muhasebe Görevlisi	1	2,0
	Satın Alma Görevlisi	1	2,0
	Uzman Yrd.	1	2,0
Toplam		51	100,0

Tablo 5'te görüldüğü üzere; araştırmaya katılan 51 katılımcının %23,5'i muhasebe, %21,6'sı finans, %17,6'sı satış, %11,8'i insan kaynakları, %7,8'i satın alma, %5,9'u iç denetim, %3,9'u koordinasyon, %2'si bütçe raporlama, %2'si satış ve satın alma, %2'si kiralama ve %2'si yönetici asistanı departmanlarında görev yapmaktadır. Unvanlara göre ise katılımcıların; %25,5'i müdür, %25,5'i uzman, %13,7'si müdür yardımcısı, %7,8'i asistan, %7,8'i şef, %7,8'i üst düzey yönetici, %2'si direktör / iç denetim başkanı, %2'si insan kaynakları görevlisi, %2'si koordinatör, %2'si muhasebe görevlisi, %2'si satın alma görevlisi ve %2'si uzman yardımcısı unvanına sahiptir.

Tablo 6'da ise katılımcıların görev yaptıkları işletmelerin hukuki yapısı, yaklaşık çalışan ve mağaza sayısı, faaliyet yılı ve iç denetim birimi varlığı ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Tablo 6: İşletmelerin Hukuki Yapısı, Yaklaşık Çalışan ve Mağaza Sayısı, Faaliyet Yılı ve İç Denetim Birimi Varlığına Göre Dağılımı

		n	%
İşletmenin Hukuki Yapısı	A.Ş.	39	76,5
	Ltd. Şti.	12	23,5
İşletmedeki Yaklaşık Çalışan Sayısı	< 100	12	23,5
	100-500	15	29,4
	501-1000	7	13,7
	1001-3000	9	17,6
	3001 +	8	15,7
İşletmenin Mağaza Sayısı	< 10	12	23,5
	10-30	8	15,7
	31-60	6	11,8
	61-100	9	17,6
	101 +	16	31,4
İşletmenin Faaliyet Yılı	0-5 Yıl	4	7,8
	6-11 Yıl	3	5,9
	12-17 Yıl	6	11,8
	18-24 Yıl	8	15,7
	25 + Yıl	30	58,8

İşletmenin İç Denetim Birimi Var mı?	Evet	39	76,5
	Hayır	12	23,5
Toplam		51	100,0

Tablo 6’da görüldüğü üzere; araştırmaya dahil edilen işletmelerin %76,5’i A.Ş., %23,5’i Ltd. Şti. yapısındadır. İşletmelerin %23,5’inde 100’den az, %29,4’ünde 100-500 arasında, %13,7’sinde 501-1000 arasında, %17,6’sında 1001-3000 arasında, %15,7’sinde 3000’den fazla çalışan bulunmaktadır.

İşletmelerin %23,5’i 10’dan az, %15,7’si 10-30 arası, %11,8’i 31-60 arası, %17,6’sı 61-100 arası, %31,4’ü ise 100’den fazla mağazaya sahiptir. Yine işletmelerin %7,8’i 0-5 yıldır, %5,9’u 6-11 yıldır, %11,8’i 12-17 yıldır, %15,7’si 18-24 yıldır, %58,8’i 25 yıl ve üzerinde faaliyet göstermektedir.

Ayrıca, araştırmaya dahil edilen işletmelerin %76,5’inde iç denetim birimi bulunurken %23,5’inde bulunmamaktadır.

Burada iç denetim birimi varlığını işletmelerin çeşitli özelliklerine göre detaylı olarak incelemek yerinde olacaktır (Tablo 7).

Tablo 7’de görüldüğü üzere; en fazla oranda iç denetim birimi varlığı 1001-3000 arası çalışana ve 100’den fazla mağazaya sahip olan ve 12-17 yıldır faaliyet gösteren işletmelere aittir. Bu işletmelerin %90’ına yakınında iç denetim birimi bulunmaktadır.

1001-3000 arası çalışana sahip işletmelerin %88,9’unda, 3000’den fazla çalışana sahip işletmelerin %87,5’inde, 100’den fazla mağazası bulunan işletmelerin %93,8’inde, 10’dan az mağazası bulunan işletmelerin %83,3’ünde, 12-17 yıldır faaliyet gösteren işletmelerin tamamında (%100) 18-24 yıldır faaliyet gösteren işletmelerin %87,5’inde iç denetim birimi mevcuttur.

Öte yandan, iç denetim biriminin en az olduğu işletmeler 501-1000 arası çalışana, 61-100 arası mağazaya sahip olan ve 6-11 yıldır faaliyet gösteren işletmelerdir. 501-1000 arası çalışana sahip işletmelerin %57,1’inde, 61-100 arası mağazaya sahip işletmelerin %55,6’sında ve 6-11 yıldır faaliyet gösteren işletmelerin %33,3’ünde iç denetim birimi bulunmaktadır (Tablo 7).

Tablo 7: İşletmelerin Çeşitli Özelliklerine Göre İç Denetim Birimi Varlığı

		İşletmenin İç Denetim Birimi Var mı?			
		Evet		Hayır	
		n	%	n	%
İşletmedeki Yaklaşık Çalışan Sayısı	< 100	10	83,3	2	16,7
	100-500	10	66,7	5	33,3
	501-1000	4	57,1	3	42,9
	1001-3000	8	88,9	1	11,1
	3001 +	7	87,5	1	12,5
İşletmenin Mağaza Sayısı	< 10	10	83,3	2	16,7
	10-30	5	62,5	3	37,5

	31-60	4	66,7	2	33,3
	61-100	5	55,6	4	44,4
	101 +	15	93,8	1	6,3
İşletmenin Faaliyet Yılı	0-5 Yıl	3	75,0	1	25,0
	6-11 Yıl	1	33,3	2	66,7
	12-17 Yıl	6	100,0	0	0,0
	18-24 Yıl	7	87,5	1	12,5
	25 + Yıl	22	73,3	8	26,7

6.8.2. İşletmelerde İç Kontrol ve Hile Tespit Durumu

İşletmelerdeki iç kontrol ve hile tespit durumu ile ilgili olarak elde edilen bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Buna göre, işletmelerde etkin bir iç kontrol sistemi bulunup bulunmadığını gösteren iç kontrol ortalaması $4,20 \pm 0,61$ olarak tespit edilmiştir. Cevap seçeneklerine göre değerlendirildiğinde katılımcılar genel olarak iç kontrol olduğuna “katılıyorum” cevabı vermişlerdir. Ayrıca ortalama puanın alınabilecek en yüksek puana oranlanması sonucunda iç kontrol düzeyinin %80 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alt boyutlarda ise en yüksek iç kontrol ortalaması $4,32 \pm 0,72$ ile satın alma işlemlerine aittir. Bunu sırasıyla satış işlemleri ($\bar{x}=4,28 \pm 0,72$), ödeme ve tahsilat işlemleri ($\bar{x}=4,18 \pm 0,72$), İK ve bordrolama işlemleri ($\bar{x}=4,14 \pm 0,60$) ve stok işlemleri ($\bar{x}=4,11 \pm 0,78$) izlemiştir. Alt boyutların tamamında katılımcıların ortalama cevabı “katılıyorum” olmuş ve oransal olarak katılım %77,8 ile %83 arasında değişmiştir.

Ayrıca, işletmelerde tespit edilen hileler ile ilgili ortalama puan $2,58 \pm 1,02$ olarak tespit edilmiştir. Buna göre, katılımcılar hile tespiti ile ilgili kanılara genel olarak “kararsızım” cevabı vermişler ve oransal olarak katılım %39,5 olmuştur. Genel olarak katılımcıların işletmelerindeki hile olaylarının var olduğuna çok fazla katılmadığı gözlemlenmektedir.

Tablo 8: İşletmelerdeki İç Kontrol ve Hile Tespit Durumuna İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Alt Boyut	n	Min.	Maks.	\bar{x}	Ss.	%*
Satın Alma İşlemleri İle İlgili İç Kontrol	51	2,13	5,00	4,32	0,72	83,0
Satış İşlemleri İle İlgili İç Kontrol	51	2,50	5,00	4,28	0,72	82,0
Ödeme ve Tahsilat İşlemleri İle İlgili İç Kontrol	51	1,75	5,00	4,18	0,72	79,5
İK ve Bordrolama İşlemleri İle İlgili İç Kontrol	51	2,88	5,00	4,14	0,60	78,5
Stok İşlemleri İle İlgili İç Kontrol	51	2,00	5,00	4,11	0,78	77,8

İç Kontrol	51	2,88	5,00	4,20	0,61	80,0
Hile Tespiti	51	1,00	5,00	2,58	1,02	39,5

* Ortalama puanın alınabilecek en yüksek puana oranlanması ile hesaplanmıştır.

6.8.2.1. İşletmelerdeki İç Kontrol ve Hilelerin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi

Bu bölümde işletmelerdeki iç kontrol ve hile tespit durumunun hukuki yapı, çalışan sayısı, mağaza sayısı, faaliyet yılı ve iç denetim biriminin varlığına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

6.8.2.1.1. Hukuki Yapı

İç kontrol ve hile ortalamalarının işletmelerin hukuki yapısına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği ilişkisiz örneklem t-testi ile incelenmiştir (Tablo 9).

Tablo 9: İç Kontrol ve Hilelerin İşletmelerin Hukuki Yapısına Göre Karşılaştırılması

	İşletmenin Hukuki Yapısı	n	\bar{x}	Ss.	t	Sd	p*
İç Kontrol	A.Ş.	39	4,17	0,65	-0,682	49	0,499
	Ltd. Şti.	12	4,31	0,44			
Hileler	A.Ş.	39	2,64	1,13	0,668	49	0,507
	Ltd. Şti.	12	2,41	0,55			

* ilişkisiz örneklem t-testi.

Buna göre iç kontrol ortalama puanı, limited şirketi yapısındaki işletmelerde ($\bar{x}=4,31$); hileler ise anonim şirketi yapısındaki işletmelerde ($\bar{x}=2,64$) daha fazladır. Ancak iki gruptaki şirketler arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. İç kontrol ve hileler, işletmelerin hukuki yapısına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

6.8.2.1.2. Çalışan Sayısı

İç kontrol ve hile ortalamalarının işletmelerin çalışan sayısına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir.

Sonuç olarak, çalışan sayısına göre iç kontrolün anlamlı farklılık gösterdiği ($F=3,536$; $p=0,013<0,05$) ancak hilelerin anlamlı farklılık göstermediği ($F=2,515$; $p=0,054>0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 10).

İç kontrolde anlamlı farklılık bulunması üzerine farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi (post-hoc) yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 10: İç Kontrol ve Hilelerin İşletmelerin Çalışan Sayısına Göre Karşılaştırılması

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p*
İç Kontrol	Gruplar Arası	4,373	4	1,093	3,536	0,013

	Gruplar İçi	14,225	46	0,309		
	Toplam	18,598	50			
Hileler	Gruplar Arası	9,425	4	2,356	2,515	0,054
	Gruplar İçi	43,103	46	0,937		
	Toplam	52,528	50			

* ANOVA testi.

Tablo 11: İç Kontrode Çalışan Sayısına Göre Farklılığa İlikin Post-Hoc Çoklu Karşılaştırma Bulguları

Çalışan Sayısı (a)	Çalışan Sayısı (b)	\bar{x}	Ort. Arası Fark (a-b)	p*
< 100	100-500	4,28	-0,25	0,79
	501-1000	4,55	-0,51	0,31
	1001-3000	3,72	0,31	0,70
	3001 +	4,56	-0,53	0,25
100-500	< 100	4,04	0,25	0,79
	501-1000	4,55	-0,27	0,83
	1001-3000	3,72	0,56	0,14
	3001 +	4,56	-0,28	0,78
501-1000	< 100	4,04	0,51	0,31
	100-500	4,28	0,27	0,83
	1001-3000	3,72	0,83**	0,04
	3001 +	4,56	-0,01	1,00
1001-3000	< 100	4,04	-0,31	0,70
	100-500	4,28	-0,56	0,14
	501-1000	4,55	-0,83**	0,04
	3001 +	4,56	-0,84**	0,03

* Tukey HSD testi. ** p<0,05 düzeyinde anlamlı fark.

Tablo 11’de görüldüğü üzere, 1001-3000 çalışanı olan işletmeler ile 501-1000 çalışanı ve 3000’den fazla çalışanı olan işletmeler arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir (p<0,05).

1001-3000 çalışanı olan işletmelerin iç kontrol ortalaması ($\bar{x}=3,72$); 501-100 çalışanı olan işletmelerden ($\bar{x}=4,55$) 0,83 puan, 3001'den fazla çalışanı olan işletmelerden ($\bar{x}=4,56$) ise 0,84 puan daha azdır. Her iki fark da anlamlıdır ($p=0,04$ ve $p=0,03$).

6.8.2.1.3. Mağaza Sayısı

İç kontrol ve hile ortalamalarının işletmelerin mağaza sayısına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir.

Sonuç olarak mağaza sayısına göre hem iç kontrolün ($F=5,110$; $p=0,002<0,05$) hem de hilelerin ($F=5,159$; $p=0,002<0,05$) anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (Tablo 12).

Tablo 12: İç Kontrol ve Hilelerin İşletmelerin Mağaza Sayısına Göre Karşılaştırılması

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p*
İç Kontrol	Gruplar Arası	5,722	4	1,430	5,110	0,002
	Gruplar İçi	12,876	46	0,280		
	Toplam	18,598	50			
Hileler	Gruplar Arası	16,267	4	4,067	5,159	0,002
	Gruplar İçi	36,261	46	0,788		
	Toplam	52,528	50			

* ANOVA testi.

İç kontrolde ve hilelerde farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi (post-hoc) yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13: Mağaza Sayısına Göre Farklılığa İlişkin Post-Hoc Çoklu Karşılaştırma Bulguları

	Mağaza Sayısı (a)	Mağaza Sayısı (b)	\bar{x}	Ort. Arası Fark (a-b)	p*
İç Kontrol	< 10	10-30	3,92	0,10	0,99
		31-60	4,71	-0,69	0,09
		61-100	3,80	0,22	0,88
		101 +	4,53	-0,51	0,10
	10-30	< 10	4,02	-0,10	0,99
		31-60	4,71	-0,79	0,06
		61-100	3,80	0,12	0,99
		101 +	4,53	-0,61	0,08

	31-60	< 10	4,02	0,69	0,09
		10-30	3,92	0,79	0,06
		61-100	3,80	0,91**	0,02
		101 +	4,53	0,18	0,95
	61-100	< 10	4,02	-0,22	0,88
		10-30	3,92	-0,12	0,99
		31-60	4,71	-0,91	0,02
		101 +	4,53	-0,73**	0,02
Hileler	< 10	10-30	2,47	0,26	0,97
		31-60	2,76	-0,03	1,00
		61-100	1,45	1,27**	0,02
		101 +	3,10	-0,37	0,81
	10-30	< 10	2,73	-0,26	0,97
		31-60	2,76	-0,30	0,97
		61-100	1,45	1,01	0,15
		101 +	3,10	-0,63	0,48
	31-60	< 10	2,73	0,03	1,00
		10-30	2,47	0,30	0,97
		61-100	1,45	1,31	0,06
		101 +	3,10	-0,33	0,93
	61-100	< 10	2,73	-1,27	0,02
		10-30	2,47	-1,01	0,15
		31-60	2,76	-1,31	0,06
		101 +	3,10	-1,64**	0,00

* Tukey HSD testi. ** p<0,05 düzeyinde anlamlı fark.

Tablo 13'te görüldüğü üzere, 61-100 mağazası olan işletmeler ile 31-60 mağazası ve 100'den fazla mağazası olan işletmeler arasında iç kontrol açısından anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir (p<0,05).

61-100 mağazası olan işletmelerin iç kontrol ortalaması ($\bar{x}=3,80$); 31-60 mağazası olan işletmelerden ($\bar{x}=4,71$) 0,91 puan, 101'den fazla mağazası olan işletmelerden ($\bar{x}=4,53$) ise 0,73 puan daha azdır. Her iki fark da anlamlıdır ($p=0,02$).

Ayrıca, 61-100 mağazası olan işletmeler ile 10'dan az ve 100'den fazla mağazası olan işletmeler arasında hileler açısından anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). 61-100 mağazası olan işletmelerin hile ortalaması ($\bar{x}=1,45$); 10'dan az mağazası olan işletmelerden ($\bar{x}=2,73$) 1,27 puan, 101'den fazla mağazası olan işletmelerden ($\bar{x}=3,10$) ise 1,64 puan daha azdır. Her iki fark da anlamlıdır ($p=0,02$ ve $p=0,00$).

6.8.2.1.4. Faaliyet Yılı

İç kontrol ve hile ortalamalarının işletmelerin faaliyet yılına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir.

Sonuç olarak faaliyet yılına göre iç kontrol ($F=1,247$; $p=0,305>0,05$) ve hilelerin ($F=1,545$; $p=0,205>0,05$) anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir (Tablo 14).

Tablo 14: İç Kontrol ve Hilelerin İşletmelerin Faaliyet Yılına Göre Karşılaştırılması

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p*
İç Kontrol	Gruplar Arası	1,819	4	0,455	1,247	0,305
	Gruplar İçi	16,779	46	0,365		
	Toplam	18,598	50			
Hileler	Gruplar Arası	6,220	4	1,555	1,545	0,205
	Gruplar İçi	46,308	46	1,007		
	Toplam	52,528	50			

* ANOVA testi.

6.8.2.1.5. İç Denetim Biriminin Varlığı

İç kontrol ve hile ortalamalarının işletmelerde iç denetim birimi bulunup bulunmamasına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği ilişkisiz örneklem t-testi ile incelenmiştir (Tablo 15).

Tablo 15: İç Kontrol ve Hilelerin İşletmelerde İç Denetim Birimi Varlığına Göre Karşılaştırılması

		İşletmenin İç Denetim Birimi Var mı?	n	\bar{x}	Ss.	t	Sd	p*
İç Kontrol	Evet		39	4,19	0,63	-0,325	49	0,747
	Hayır		12	4,25	0,56			
Hileler	Evet		39	2,64	1,05	0,749	49	0,458
	Hayır		12	2,39	0,94			

* ilişkisiz örneklem t-testi.

Buna göre iç kontrol, iç denetim birimi olmayan işletmelerde ($\bar{x}=4,25$); hilelerin tespiti ise iç denetim birimi olan işletmelerde ($\bar{x}=2,64$) daha fazladır. Ancak iki gruptaki şirketler arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. İç kontrol ve hileler, işletmelerde iç denetim birimi olup olmasına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Sonuç olarak, buraya kadar tespit edilen bulgulardan sonra;

Araştırmamızın ilk hipotezi olan, “*H1: İşletmelerdeki iç kontrol sistemi; hukuki yapı, çalışan sayısı, mağaza sayısı, faaliyet yılı ve iç denetim biriminin varlığına göre anlamlı farklılık göstermektedir*” **kısmen kabul edilmiştir**. Çünkü, çalışan ve mağaza sayısına göre anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

Ayrıca, “*H2: İşletmelerdeki hileler; hukuki yapı, çalışan sayısı, mağaza sayısı, faaliyet yılı ve iç denetim biriminin varlığına göre anlamlı farklılık göstermektedir*” de **kısmen kabul edilmiştir**. Çünkü, çalışan sayısına göre anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

6.8.3. İç Kontrol ve Hileler Arasındaki İlişki

İç kontrol ve hileler arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmış ve Tablo 16’da verilen bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 16: İç Kontrol ve Hileler Arasındaki İlişki

		1	2	3	4	5	6	7
1- Satın Alma İşlemleri İle İlgili İç Kontrol	r	1	0,840**	0,760**	0,620**	0,478**	0,867**	0,331*
	p		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,018
2- Satış İşlemleri İle İlgili İç Kontrol	r		1	0,795**	0,727**	0,536**	0,914**	0,213
	p			0,000	0,000	0,000	0,000	0,133
3- Ödeme ve Tahsilat İşlemleri İle İlgili İç Kontrol	r			1	0,723**	0,526**	0,891**	0,345*
	p				0,000	0,000	0,000	0,013
4- Stok İşlemleri İle İlgili İç Kontrol	r				1	0,690**	0,879**	0,226
	p					0,000	0,000	0,110
5- İK ve Bordrolama İşlemleri İle İlgili İç Kontrol	r					1	0,736**	0,312*
	p						0,000	0,026
6- İç Kontrol	r						1	0,330*
	p							0,018
7- Hileler	r							1
	p							

* $p<0,05$ düzeyinde anlamlı korelasyon. ** $p<0,01$ düzeyinde anlamlı korelasyon.

*** Zayıf korelasyon ($r=0,30$ ’dan küçük) gri renk ile, orta düzeyde korelasyon ($r=0,30-0,69$) sarı renk ile gösterilmiştir.

Buna göre, araştırmamızda cevap aranan temel soru olan iç kontrol ile hileler arasındaki ilişkiyi gösteren bulgular incelendiğinde (alt boyutlar arasındaki korelasyonlara burada değinilmeyecektir) aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- ❖ Satın alma işlemleri ile ilgili iç kontrol ile hileler arasında orta düzeyde ($r=0,331$), pozitif ve anlamlı ($p=0,018<0,05$) bir korelasyon bulunmaktadır. Yani satın alma işlemlerinde iç kontrol arttığında hileleri önlemenin yeterliliğinde orta düzeyde ve anlamlı olarak artış göstermektedir.
- ❖ Satış işlemleri ile ilgili iç kontrol ile hileler arasında düşük düzeyde ($r=0,213$), pozitif ancak anlamlı olmayan ($p=0,133>0,05$) bir korelasyon bulunmaktadır. Yani satış işlemlerinde iç kontrolün hileleri önlemede anlamlı bir ilişkisi bulunmamaktadır.
- ❖ Ödeme ve tahsilat işlemleri ile ilgili iç kontrol ile hileler arasında orta düzeyde ($r=0,345$), pozitif ve anlamlı ($p=0,013<0,05$) bir korelasyon bulunmaktadır. Yani ödeme ve tahsilat işlemlerinde iç kontrol arttığında hileleri önlemenin yeterliliğinde orta düzeyde ve anlamlı olarak artış göstermektedir.
- ❖ Stok işlemleri ile ilgili iç kontrol ile hileler arasında düşük düzeyde ($r=0,226$), pozitif ancak anlamlı olmayan ($p=0,110>0,05$) bir korelasyon bulunmaktadır. Yani stok işlemlerinde iç kontrolün hileleri önlemede anlamlı bir ilişkisi bulunmamaktadır.
- ❖ İK ve bordrolama işlemleri ile ilgili iç kontrol ile hileler arasında orta düzeyde ($r=0,312$), pozitif ve anlamlı ($p=0,026<0,05$) bir korelasyon bulunmaktadır. Yani İK ve bordrolama işlemlerinde iç kontrol arttığında hileleri önlemenin yeterliliğinde orta düzeyde ve anlamlı olarak artış göstermektedir.
- ❖ Genel olarak, iç kontrol ile hileler arasında orta düzeyde ($r=0,330$), pozitif ve anlamlı ($p=0,018<0,05$) bir korelasyon bulunmaktadır. Bu sonuca göre, genel olarak iç kontrol arttığında hileleri önlemenin yeterliliğinde orta düzeyde ve anlamlı olarak artış göstermektedir.

Ayrıca, ilişkilerin ortaya koyulmasından sonra iç kontrolün hileler üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır (Tablo 17).

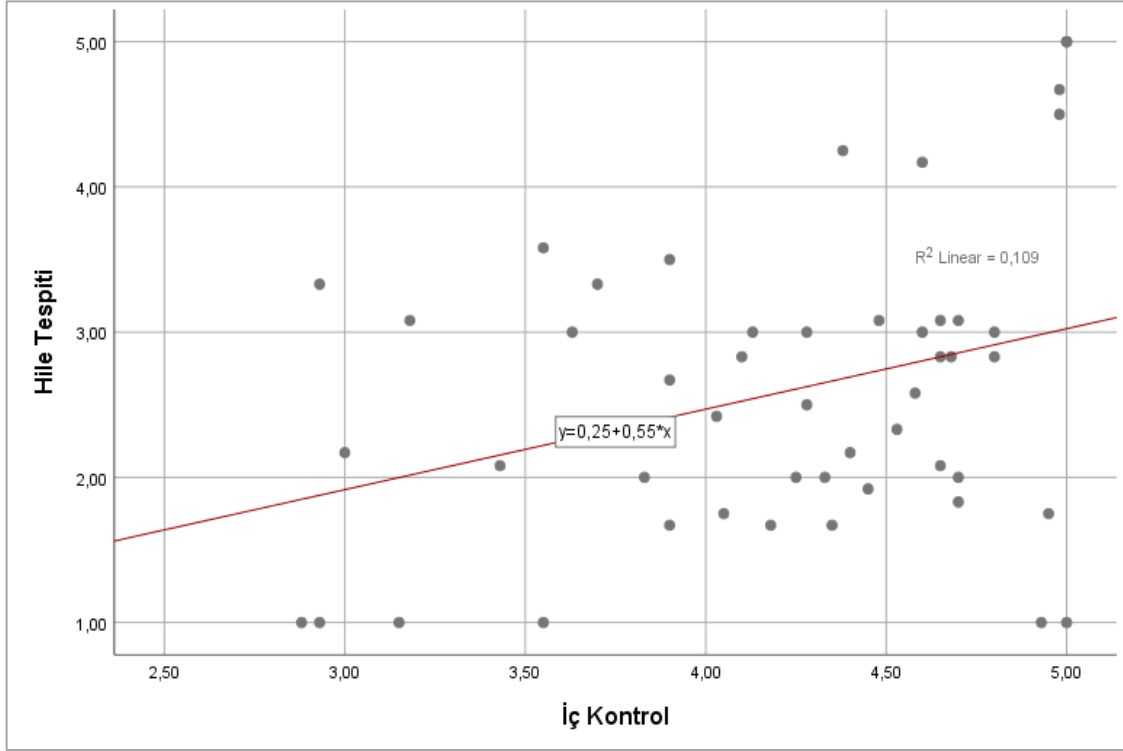
Buna göre, iç kontrol (x) ve hileler (y) arasındaki regresyon eşitliği $y=0,253+0,554x$ olarak bulunmuştur. İç kontrol ile hileler arasındaki orta düzeyde ($r=0,330$), pozitif ve anlamlı ($p=0,018<0,05$) ilişki burada da tespit edilmiştir. Dolayısıyla iç kontrol ve hilelerin birbirlerinde açıkladıkları varyans (determinasyon katsayısı) $r^2=0,109$ yani %10,9 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, iki değişken arasındaki ilişkinin regresyon doğrusu ile gösterimi Şekil 3’de verilmiştir. İki değişken arasındaki pozitif ilişki açıkça görülmektedir (Şekil 3).

Tablo 17: İç Kontrolün Hileler Üzerindeki Etkisi

Regresyon Modeli ($r=-0,330$; $r^2=0,109$)	Standardize Olmayan Parametreler		Standardize Parametreler	t	p
	B	S. Hata	β		
Sabit	0,253	0,963		0,263	0,794
İç Kontrol	0,554	0,227	0,330	2,445	0,018

* Bağımlı Değişken: Hileler.

Şekil 3: İç Kontrol ve Hileler Arasındaki İlişkiyi Gösteren Regresyon

Bu sonuca dayalı olarak araştırmamızın 3. hipotezi olan “H3: İşletmelerdeki iç kontrol sistemi ile hilelerin önlenmesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır” kabul edilmiştir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde işletmelerin faaliyet alanları büyümekte, iş süreçleri genişlemekte ve karmaşıklaşmakta, bu durumlara istinaden faaliyetlerin ve süreçlerin kontrolü de gün geçtikçe zorlaşmaktadır. İşletmelerin değer katma, sürdürülebilirlik, güvenilirlik, kar elde etme gibi amaçlarına ulaşmalarında karşılarına çıkabilecek en büyük engellerden bir tanesi de işletme içerisinde gerçekleştirilecek hile ve yolsuzluk gibi eylemlerdir.

Türkiye ve Dünya’da yapılan birçok araştırma, hile eylemlerinin gün geçtikçe daha vahim durumlara erişmekte olduğunu ispatlar niteliktedir. Bu eylemler, işletmeleri iflasa kadar götürebilecek çok önemli zararlar vermekte olup, işletmelere olan güveni de sarsmakta ve kurum imajını zedelemektedir. İşletme çalışanları aracılığıyla gerçekleştirilen hile eylemlerinin bir çoğunun zemininde işletmede var olan iç kontrol sisteminin çalışanlar tarafından zayıf olduğunun düşünülmesi sebebi bulunmaktadır. Çalışanlara etkin bir iç kontrol sisteminin ve yazılı prosedürlerin varlığı hissettirilmiyor ise çalışanlar açısından hilenin unsurlarından biri olan fırsat unsuru doğmuş olacaktır.

Etkili iç kontrol sistemleri işletmelerde ortaya çıkabilecek hile eylemlerini önlemede fazlasıyla etkili bir durumda olmakla birlikte, riskleri tamamen ortadan kaldıracak iç kontrol sisteminin düşünülmesi imkansızdır. Bu noktada iç kontrol sisteminden beklenecek misyon kesin çözüm değil makul güvence olmalıdır. Ancak etkin bir iç kontrol sistemi ile bu riskleri en az seviyeye indirmek hacmi ne olursa olsun bütün işletmeler için bir zorunluluk olmalıdır.

Sonuç olarak, işletmelerin etkin bir iç kontrol sisteminin temel ilkelerini (görevlerin ayırımı, yetkilendirme, belgeleme ve muhasebe kayıt düzeni, fiziksel kontroller ve bağımsız mutabakat) temel alarak

oluşturacakları bağımsız çalışan etkin bir iç kontrol sistemi hilelerin önlenmesini, işletmenin varlıklarının korunmasını ve de işletmenin amaçlarına ulaşmasını kolaylaştıracaktır.

Perakende sektöründe gerçekleştirilen bir uygulama ile etkin bir iç kontrol sisteminin işletmelerdeki hileleri önlemedeki rolünün tespiti amacıyla yapılan bu araştırmada dörtte üçü A.Ş ve dörtte biri Ltd. Şti. yapısına sahip olan toplam 51 işletme detaylı olarak incelenmiştir. Araştırmaya dahil edilen işletmelerin yaklaşık olarak yarısının çalışan sayısı 500'ün altında ve yarısının üstündedir. Yine işletmelerin yaklaşık olarak yarısı 60'tan az yarısı ise 60'tan fazla mağaza sayısına sahiptir. Faaliyet yılına göre ise işletmelerin dörtte üçü 18 yıl ve üzeri faaliyet yılına sahiptir. Bu yönüyle araştırmaya katılan işletmelerin genel olarak köklü işletmeler olduğunu söylemek mümkündür.

Yaklaşık olarak %60'ı erkeklerden oluşan ve 30 yaş ve altında bulunan katılımcıların yaklaşık %90'ı lisans ve üzerinde eğitim düzeyine sahiptir. Dolayısıyla katılımcılar genel olarak yüksek öğrenim almış bireylerden meydana gelmiştir. Bunlar arasında ise yaklaşık olarak her üç katılımcıdan biri yüksek lisans veya doktora bitirmiştir.

Ayrıca araştırmaya 11 farklı departmanda 12 farklı görev unvanı ile görev yapan çalışanlar katılmıştır. Çalışanların yaklaşık üçte ikisi muhasebe, finans ve satış departmanlarında müdür, müdür yardımcısı ve uzman olarak görev yapmaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde iç denetim biriminin varlığı ile ilgili olarak; her dört işletmeden üçünde iç denetim birimi bulunmaktadır. Ancak 1001-3000 arası çalışana ve 100'den fazla mağazaya sahip olan ve 12-17 yıldır faaliyet gösteren işletmelerin %90'ına yakınında iç denetim birimi bulunmaktadır.

Araştırmamız sonucunda önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlar şunlardır:

- ❖ Perakende sektöründe hizmet veren işletmelerde genel olarak %80 düzeyinde tarif edilebilecek etkin bir iç kontrol sistemi bulunmaktadır. İç kontrol özellikle satın alma ve satış işlemlerinde uygulanmaktadır. Ödeme ve tahsilat, İK ve bordrolama ve stok işlemlerinde iç kontrol bunlara çok yakın bir düzeyde olmak ile beraber bunlardan biraz daha azdır.
- ❖ Perakende sektöründe hizmet veren işletmelerde hileler yaygınlığı ile ilgili olarak katılımcılar kararsızdırlar. Ancak ortalama puan %39,5 olarak hesaplanmış ve bu sonuç hilelerle önemli bir oranda karşılaşıldığını ortaya koymuştur.
- ❖ İşletmenin hukuki yapısı, faaliyet yılı ve iç denetim birimi varlığı iç kontrolü anlamlı olarak etkilememektedir. İç kontrolü anlamlı olarak etkileyen değişkenler işletmelerin çalışan sayısı ve mağaza sayısıdır. Genel olarak 501-1000 arası ve 3000'den fazla çalışana ve 31-60 arası ve 100'den fazla mağazaya sahip olan işletmelerde daha etkin bir iç kontrol sistemi yürütüldüğünü söylemek mümkündür.
- ❖ İşletmelerde rastlanan hileler üzerinde ise işletmenin hukuki yapısının, çalışan sayısının, faaliyet süresinin ve iç denetim birimi bulunmasının anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Hilelerin yaygınlığını etkileyen tek değişken mağaza sayısı olarak tespit edilmiştir. Hileler, özellikle 100'den fazla ve 31-60 arası mağazası olan işletmelerde yaygınlaşmaktadır. Ancak hilelerin en az olduğu mağaza aralığının 61-100 olduğu görülmüştür.
- ❖ İç kontrol ile hilelerin tespiti arasında orta düzeyde ($r=0,330$), pozitif ve anlamlı ($p=0,018<0,05$) bir ilişki bulunmaktadır. Yani iç kontrol arttığında tespit edilen hileler de orta düzeyde ve anlamlı olarak artış göstermektedir. Ayrıca satın alma, ödeme ve tahsilat ve İK ve bordrolama işlemlerinde iç kontrol ile hilelerin tespiti arasında da yine orta düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Dolayısıyla işletmelerdeki hileleri önlemede etkin bir iç kontrol sisteminin önemli

rolü bulunmaktadır. Ortaya koyulan hipotezler değerlendirildiğinde işletmenin bütün döngülerinde etkin işleyen bir iç kontrol sisteminin hileyi önlemede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıda belirtilen sonuçlardan sonra şu önerilerde bulunmak mümkündür:

- ❖ Perakende sektöründe hizmet veren işletmelerde genel olarak %80 düzeyinde etkin bir iç kontrol sistemi olduğu görülmüş olmakla birlikte özellikle ödeme ve tahsilat, İK ve bordrolama ve stok işlemleri ele alınarak oranın ilk aşamada %90'ların üstüne çıkarılması için çalışmalar yapılmalıdır. Çünkü çalışmamız sonucunda %40'a yakın bir hile yaygınlığı olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla işletmelerin mevcut durumlarını gözden geçirmeleri ve yapılabilecekleri belirlemelerine çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarınca destek verilebilir.
- ❖ Sektörün işleyiş sisteminin yapısında barındırdığı riskler gözden geçirilmeli ve sektörün suistimallere açık noktaları belirlenerek oluşturulacak iç kontrol sistemine rehberlik etmesi sağlanmalıdır.
- ❖ Aynı zamanda oluşturulacak iç kontrol sistemlerinin tüm çalışanların anlayabileceği şekilde ayrıntılı ve açık olmalıdır.
- ❖ Oluşturulacak iç kontrol sisteminin etkin bir iç kontrol sisteminin temel ilkeleri(görevlerin ayırımı, yetkilendirme, belgeleme ve muhasebe kayıt düzeni, fiziksel kontroller ve bağımsız mutabakat dikkate alınarak hazırlanması sağlanmalı. Bu nedenle hilenin fırsat unsurunun önünün kapatılması sağlanmalıdır.

Çalışma ile iç kontrol sisteminin Perakende sektöründe ne seviyede önemli olduğunun sayısal analizlere istinaden tarafsız bir biçimde görülmesi sağlanmıştır. Çalışmanın yukarıda açıklanan öneriler doğrultusunda hem Perakende sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin işleyişine katkıda bulunması, hem de ilgili çalışma alanlarında araştırma yapacak kişi ya da kurumlara literatür ve metodoloji yönüyle fikir vermesi ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

Adiloğlu, B. (2011), İç Denetim Süreci ve Kontrol Prosedürleri, İstanbul: Türkmen Kitabevi.

AICPA, (2014), The Importance of Internal Control in Financial Reporting And Safeguarding Plan Assest

Akyel, R. (2010), Türkiyede İç Kontrol Kavramı, Unsurları ve Etkinliğinin Değerlendirilmesi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt 17 Sayı 1.

Albrecht, S. Albrecht, C. Albrecht, C.C. (2008), Current Trends in Fraud and its Detection, Information Security Journal: A Global Perspective, Vol :17.

Albrecht W.S. ve Diğerleri, (2014), Fraud Examination, Canada: South Western Cengage Learning.

Alptekin, M. (2017), İşletmelerde Muhasebe Hata ve Hilelerinin Önlenmesinde Kurumsal Kaynak Planlaması Sisteminin Kullanımı, Ankara: Gazi Kitabevi.

Arens, A.A. Loebbecke, J.K, (1994), Auditing An Integrated Approach, New Jersey: Prentice Hall.

Azaltun, M. (1998), Otel İşletmelerinde Hata ve Hile Önleme Aracı Olarak İç Kontrol, Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi SBE.

Bagranoff, A.N. Simkin, M.G. Norman, C.S. (2010), Accounting Information Systems, New Jersey: John&Wiley Sons Ltd.

- Biegelman, M.T. Bartow, J.T, (2006), Executive Roadmap to Fraud Prevention and Internal Control, New Jersey: John&Wiley Sons Ltd.
- Bozkurt, N. (2011), İşletmelerin Kara Deliği Hile, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. (2011), Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, Ankara: Pegem Akademi.
- Çiğdem, F.G. (2018), İç Kontrol Sisteminin Yönetim Üzerindeki Etkileri: Bist Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamında Şirketlerde Uygulama, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi SBE.
- Dawson, C. (2015), Araştırma Yöntemlerine Giriş, Asım Arı (çev.), Konya: Eğitim Yayıncılık.
- Ertürk, A. (2010), İşletmelerde Hata ve Hileleri Önlemede İç Kontrol Sisteminin Etkililiği ve Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE.
- Hatunoğlu, Z. Koca, N. Kılılı, M. (2012), İç Kontrolün Muhasebe Sistemindeki Hata ve Hilelerin Önlenmesinde Rolü Üzerine Bir Alan Çalışması, MKÜ SBE Dergisi, Cilt 9 Sayı 20.
- Kaval, H. (2005), Uluslararası Muhasebe Standartları (IFRS/IAS) Uygulama Örnekleri ile Muhasebe Denetimi, Ankara: Akademik Denetim A.Ş
- Kaban, İ. (2017), Bankalarda İç Kontrol – İç Denetim ve Banka Müfettişliği, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Karasar, N. (2016), Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kızılboğa, R. Özşahin, F. (2013), Etkin Bir İç Kontrol Sisteminin İç Denetim Faaliyetine ve İç Denetçilere Katkısı, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 6, Sayı 2.
- Kürklü, E. (2014), Nakit Yönetiminin Başarısının Sağlanmasında İç Kontrolün Rolü: Üretim ve Hizmet İşletmeleri Arasındaki Farklılıkların Tespiti, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 2, Sayı 2.
- Mengi, B.T. (2012), Hile Denetiminde Yetkinliklerin Değerlendirilmesi-Hile Karosu, Mali Çözüm Dergisi, Sayı 114.
- Moeller, R. (2005), Brink's Modern Internal Auditing, New Jersey: John&Wiley Sons Ltd.
- Moeller, R. (2009), Brink's Modern Internal Auditing, New Jersey: John&Wiley Sons Ltd.
- Murdock, H. (2008), The Three Dimensionf of Fraud, Internal Auditor, August 2008.
- Özbek, Ç. (2012), İç Denetim, İstanbul: Türkiye İç Denetim Enstitüsü Yayınları
- Pickett, K.H S. (2005), The Essential Handbook of Internal Auditing, USA: John&Wiley Sons Ltd.
- Sakin, T. (2017), İç Kontrol Sistemi ve İç Denetim, İstanbul: Çağlayan Yayıncılık.
- Tabachnick, G.B. Fidell, S.L, (2013), Using Multivariate Statistics, Boston: Allyn & Bacon.
- Taylor, D.H. (1988), Auditing: Integrated Concepts and Prosedures, New Jersey: John&Wiley Sons Ltd.
- Terzi, S. (2012), Hileli Finansal Raporlama ve Tespit, İstanbul: Beta Basım.
- Tuna, F. (2016), Sosyal Bilimler İçin İstatistik, Ankara: Pegem Akademi.
- Tüm, K. (2015), Muhasebe Hilelerinin Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Önemi Üzerine Bir Araştırma, Giresun İİBF Dergisi, Cilt.1, Sayı.1
- Türedi, H. Koban, A.O, (2016), Coso İç Kontrol Modelinde Risk Değerlendirme Faaliyetleri, Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, Cilt.12, Sayı 46.
- Umaç, F. (2014) , İşletmelerde İç Kontrol Sisteminin Kantitatifsel Değerlendirilmesi Etkinliği ve Stok Kontrol Sisteminde Analitik Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi SBE.

Yiğitcan, M. (2014), İşletmelerde Kurumsallaşma Süreci ve İç Kontrol Sisteminin Etkinliği, Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi SBE.

Weygant, J. Kieso, D. Kimmel, P. (2002), Accounting Principles, New Jersey: John&Wiley Sons Ltd.

Whittington, O.R. Pany, K. (2006), Principles of Auditing and Other Assurance Services, New York: Irwin McGraw-Hill

İNTERNET KAYNAKLARI

Brenda M. Shannon, Internal Control Fundamentals and Introduction to Fraud, 2010, New Mexico State University, <http://dept-wp.nmsu.edu/auditservices/files/2013/10/ic-fraud-training-spring-2010.pdf>, (10 Temmuz 2018)

Coso Nedir? Ne işe yarar? Coso modeli iç kontrol yapısı nedir? Coso Küpü ve Pirmadi. 2018. <http://www.denetciyiz.com/coso-nedir-ne-ise-yarar-coso-modeli-ic-kontrol-yapisi-nedir-coso-kupu-piramidi/> (5 Ocak 2019)

KPMG, Perakende Sektörel Bakış, 2018, <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2018/01/sektorel-bakis-2018-perakende.pdf>, (16 Mart 2019)